

*Левенець О. М.,
магістр історії,**аспірант кафедри нової та новітньої історії України
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ЯВИЩЕ СЕКСОТСТВА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СЕРЕДИНІ 60-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Стаття відображає результати науково-історичного дослідження, темою якого є явище сексотства в освітніх закладах Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х років ХХ століття. У статті наведені й описані факти сексотства, які спостерігались у тогочасних загальноосвітніх школах, закладах професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти. Автор описує два основні шляхи появи сексотів в освітніх колективах, методику їхньої розвідувальної роботи, основну мету і функції діяльності сексотів.

Зазначене питання є досить складним для дослідження, практично неможливо вивести хоча б елементарну кількісно-статистичну інформацію, оскільки майже відсутні або не розсекречені потрібні для цього архівні документи. Проте альтернативним джерелом є свідчення тогочасних учителів загальноосвітніх шкіл і працівників інших закладів освіти. У дослідженні зазначеної тематики використано широкий спектр історичних джерел та історіографії. Зважаючи на специфічність наукової проблематики, досить інформативним і корисним з науково-методичного погляду історичним джерелом були свідчення тогочасних учителів та інших працівників освітньої галузі. Також під час дослідження цієї теми були використані мемуари та щоденник волинського дисидента-освітянина В. Рожка, який наводить чимало випадків сексотства в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки, де він навчався у 1963–1967 роках, а також у загальноосвітніх школах Волинської області.

Публікація є цікавою для істориків-науковців, викладачів, освітян, тих, хто цікавиться історією радянського суспільства, зокрема радянського тоталітаризму.

Ключові слова: сексотство, сексот, таємний агент, витік інформації, шпигун, донос, освіта, навчальний заклад, Волинська область.

Постановка проблеми. Термін «сексотство» – це специфічна скорочена лексема, яка має російськомовну етимологію, походить від російського словосполучення «секретный сотрудник» – «сек./сот.». В Радянському Союзі сексоти – це члени трудових чи будь-яких інших колективів, які водночас зі своїми професійними обов'язками ще й співпрацювали з органами державної безпеки, державними спецслужбами й іншими силовими структурами, постачали їм отриману і добуту компрометуючу інформацію на конкретних осіб. Зазвичай висловлену конкретною людиною політичну антирадянську позицію, критику радянської влади або схвалення національних ідей тощо. По суті сексоти – це таємні внутрішньоколективні державні шпигуни, постачальники інформації на працівників того ж колективу, членом якого були самі [1, с. 40; 2].

У Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) як тоталітарній державі трудові колективи будь-якої сфери і галузі людської діяльності були пронизані сексотами. Не стали винятком і педагогічні колективи ЗОШ, трудові колективи закладів професійно-технічної та середньої спеціальної освіти, професорсько-викладацькі склади і студентські колективи закладів вищої освіти у Волинській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній історіографії існує низка наукових робіт, у яких частково відображено явище сексотства в історії української освіти радянського часу. Серед авторів варто відзначити С. Білоконя [1], Ю. Кузьменка [2], О. Прохоренко [4], О. Рубльова [5], В. Старжеця [6], Є. Стрижака [7], С. Трухманову [8] й ін. Проте науковці досліджували це явище в освіті більш раннього радянського часу (20–50-і рр. ХХ ст.). Тоді як майже відсутні публікації, які б демонстрували сексотство в епоху «застою» в окремих регіонах Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР).

Мета статті – відобразити хоча б окремі аспекти і факти сексотства в освітніх закладах Волинської області в зазначений час, оскільки комплексно і широкомасштабно дослідити вказану тему поки що неможливо у зв'язку зі специфікою наукової проблематики та відсутністю потрібної джерельної бази (архівні документи).

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на комплекс історичних джерел: архівні матеріали, мемуари та щоденники, усні свідчення очевидців, факт наявності випадків сексотства в тогочасних освітніх закладах області є цілком очевидним і доведеним [9, арк. 77]. Відомо два основні шляхи появи сексотів у будь-яких тогочасних колективах освітньої галузі. Перший шлях передбачав вклинення (трудове влаштування) таємного агента в певний педагогічний колектив. Такий шлях здебільшого використовувався для конкретної мети і передбачав спостереження за конкретною людиною. Він передбачав сексота з відповідною професією. У подальшому його, за сприяння спецслужб, влаштовували у трудовий колектив як фахівця, який працевлаштовується на роботу відповідно до направлення. Вакантне місце для такого працівника спеціально створювалось, або це питання в кожному випадку вирішувалось індивідуально. Проте варто зауважити, що такий шлях появи сексотів у трудових колективах був досить рідкісним і потребував чималих зусиль, адже це були свого роду спеціальні операції радянських спецслужб. У трудових освітніх колективах такий метод використовувався переважно для вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, та й то рідко.

Другий шлях передбачав вербування члена будь-якого колективу. Такий метод був набагато простіший і оптимально підходив як для вчительських і викладацьких, так і для учнівських і студентських колективів. У разі відмови людини виконувати сексотські функції вербувальники часто використовували залякування, погрози і маніпулювання подальшою долею того, кого вербували, і його родини [10, с. 294–304]. Особливо це спрацьовувало, коли вербували молодих людей (студентів закладів вищої освіти й учнів СШЗ) [1, с. 41; 11].

Сексоти в освітніх закладах виконували декілька функцій. Основною функцією була функція збору та постачання політичної (антирадянської) інформації, розвідані про ставлення освітян до радянської суспільно-політичної моделі, до марксистсько-ленінських ідей і радянського суспільного устрою загалом. Наступною функцією вчителів-сексотів було спостереження за учнями, за їхніми висловлюваннями, за якістю і результативністю комуністичного й ідейно-морального виховання [11; 13; 14]. Ще однією функцією вчителів-сексотів було спостереження за учнями з віруючих родин. Такі вчителі вели спеціальні журнали обліку та спостереження, куди вносили виявлену відповідну інформацію, а згодом її подавали в місцеві відділення спецслужб [12, арк. 1–7]. Були й вчителі, які спостерігали і фіксували інформацію про відвідування колегами-вчителями й учнями церкви, особливо на Пасхальне богослужіння [11; 13; 14].

Відомо, що сексотство мало місце у другій половині 60-х – 70-х рр. XX ст. в Луцькій СШ № 1. На той час педагогічний колектив цієї школи вже налічував більше 35 вчителів. Тоді ж існували чутки поміж вчителями школи, що серед колективу є людина (учитель), яка збирає дані про антирадянські висловлювання вчителів, інформацію про те, чиї родичі були у складі Організації українських націоналістів (далі – ОУН) – Української повстанської армії (далі – УПА), і доводить зібрану інформацію до відомих місцевих відділів спецслужб. Більшість учителів, звичайно, знали, хто конкретно ця людина, тому у присутності цієї особи уникали будь-яких розмов на суспільно-політичні теми [15; 16; 17, арк. 257].

Були в Луцьку й школи, у яких навчалися діти військових, високопосадовців, партійних чиновників тощо. Серед таких шкіл були школи з російською мовою викладання: СШ № 5, СШ № 7, СШ № 8 [18, арк. 22–23]. У перелічених школах вчителі намагались бути вкрай обережними у своїх висловлюваннях, за можливості уникали розмов один з одним на політичні теми, постійно боялись у стінах школи навіть чути про те, що стосувалось антирадянської тематики. Наприкінці 1960-х рр. деякі студенти-практиканти Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки (далі – ЛДПІ ім. Лесі Українки), які розподілялись для проходження педагогічної практики у школи, навіть побоювались потрапити на практику саме в ці школи, оскільки ходили чутки поміж студентами про те, що кожне їхнє слово буде відоме в Комітеті державної безпеки (далі – КДБ) [11].

У другій половині 1950-х рр., у зв'язку з будівництвом волинської групи шахт Львівсько-Волинського вугледобувного басейну, із країн Лагінської Америки і Канади у Волинську область прибули особи, які мали українське походження. Оскільки реемігранти володіли іноземними мовами, то деякі з них влаштувались на посади вчителів іноземних мов у ЗОШ. У 60-х рр. XX ст. радянські спецслужби всіляко намагались

вербувати вчителів, які володіли іноземними мовами, для отримання інформації, зокрема й на інших реемігрантів. Відомо, що такі випадки траплялись у середині 1960-х рр. у Нововолинську та Володимирі-Волинському [19, арк. 112–129].

У середині 60-х рр. XX ст. в одній із сільських шкіл тогочасного Ківерцівського р-ну директор школи подавав відомості в органи внутрішніх справ про колег-вчителів, учнів школи та їхніх батьків за антирадянські політичні висловлювання і критику радянських партійних діячів [20].

У грудні 1968 р. в Комарівській СШ і у клубі с. Новосілки Маневицького р-ну відбулися шкільні учнівські заходи, присвячені творчості В. Симоненка. Організатором заходу був освітянин-дисидент, молодий учитель історії Комарівської СШ В. Рожко, у заході брали участь учні цієї ж школи. Уже наступного дня, завдяки доповіді сексота із цієї ж школи, учителя В. Рожка було викликано начальником Маневицького районного відділу КДБ на допит у сільську раду. Під час допиту неодноразово лунали залякування і погрози на адресу вчителя, звинувачення його в антирадянській діяльності. Як описує цей інцидент В. Рожко у своїх мемуарах, з уст начальника районного відділу КДБ Тарасенка прозвучало: «Я, конечно, не судья, но будешь иметь 5 или 10 лет <...>» [21, с. 81–82].

Відомо, що випадки постачання вчителями-сексотами до радянських спецслужб антирадянської інформації, висловленої вчителями-колегами, траплялись у другій половині 60-х рр. XX ст. в Торчинській СШ, в Усичівській СШ Луцького р-ну [22], а також у школі с. Купичів Турійського р-ну [10, с. 301]. У першій половині 1970-х рр. такі випадки фіксувались й у декількох сільських школах Маневицького і Горохівського р-нів [16; 11; 13], на початку 1980-х рр. – у СШ № 1 м. Нововолинськ Іваничівського р-ну [23].

Досить цікавим та інформативним щодо цього є свідчення вчителя російської мови і літератури Звиняченської СШ Горохівського р-ну в 1970-х рр. А. Грищук: «Я знаю декілька таких вчителів. То були підіслані зі Сходу України. Вони закінчили пединститут в Харкові і їх на Волинь у школу направили, аби вони тут проводили відповідну роботу і писали інформацію, збирали інформацію і докладали, куди потрібно було. А ще одна вчителька була з Полтави, то вона з певними завданням сюди приїхала, тут вийшла заміж і тут вчителювала. То однозначно, було багато таких вчителів, тільки ми про них не знали» [11].

У середині 70-х рр. XX ст. в учительській кімнаті Новочорторійської СШ Маневицького р-ну трапився випадок: декілька вчителів, у вільний від уроку час, вели розмову про літературу. Один з учителів висловився, що він вдома має заборонену українську літературу, що вона є цікавою, а також про те, що в ній містяться українські повстанські пісні та вірші. Інша вчителька, яка тільки закінчила педагогічний інститут, зацікавилась і запитала, що в тій літературі є таке, що її відносять до забороненої літератури? На що вчитель-колега відповів, що дасть їй почитати, на що молода вчителька охоче погодилась. Про цю розмову знали лише декілька вчителів цієї ж школи. Наступного дня додому до цієї ж учительки зателефонували працівники районного комітету КПУ і наполегливо попросили батьків тієї вчительки поспостерігати за донькою, щоб не було в подальшому проблем [16].

Факти сексотства мали місце не лише в ЗОШ, а й у закладах професійно-технічної освіти. Так, достеменно відомо, що таємний внутрішній шпигун у першій половині 80-х рр. XX ст.

працював у Нововолинському МПТУ № 1. Весною 1983 р. учнями цього училища, які мали проукраїнську позицію, на автобусній зупинці в м. Нововолинськ був зроблений напис «Смерть російським окупантам на Україні». За декілька днів сексотом були подані відомості в місцевий відділ КДБ на чотирьох учнів цього ж училища про даний факт, про їхні антирадянські погляди і національну позицію [24, арк. 217].

Безсумнівно, у досліджуваній час сексотство було поширене й у закладах середньої спеціальної освіти, у яких сексотами були як учні, так і викладачі. Зважаючи на архівні документи, можна навести один із фактів сексотства в Рожищенському зооветеринарному технікумі наприкінці 1960-х рр. Тоді в технікумі працював викладач, який систематично подавав у письмовому вигляді інформацію про політичні висловлювання своїм колега-викладачів у Рожищенський районний комітет КПУ. Також 10 січня 1968 р. той же викладач-сексот доповідав про «некомуністичні» вчинки колег (зловживання алкоголем, критика радянських політичних діячів тощо) на засіданні бюро партійної організації при цьому ж навчальному закладі. Уже тоді поміж викладачами й учнями технікуму ходили чутки про його співробітництво зі спецслужбами, тому викладачі були обережними у своїх висловлюваннях і робили вигляд, що ні про що не здогадуються [25, арк. 1–4].

Педагоги-вихователі та куратори учнівських груп у закладах середньої спеціальної освіти також у той час виконували сексотські функції. Зокрема, спостерігали за учнями, фіксували потрібну інформацію і згодом повідомляли її у відповідні установи. Так, у березні 1983 р. одним із викладачів-кураторів учнівських груп у Ковельському медичному училищі був укладений тематичний інформаційний лист на двох учнів із релігійних сімей. Лист містив анкетні дані цих учнів, дані про батьків, а також коротку інформацію про конфесійну приналежність учнів та членів їхніх сімей. Аналогічні випадки були й в інших закладах середньої спеціальної освіти. Проте наукове пояснення і трактування таких фактів створює певну проблему, оскільки досить складно з'ясувати, де був факт сексотства, а що було звичайною роботою тогочасного педагога (працівника освіти), який, можливо, і змушений був подавати таку інформацію до інших установ. Тому схожі ситуації варто розглядати в індивідуальному порядку, бути досить скрупульозним і обережним у своїх висновках і судженнях [26, арк. 8].

У той час у Волинській області існували два ВНЗ (ЛДПІ ім. Лесі Українки і Луцький загальнотехнічний факультет Львівського політехнічного інституту (1966–1974 рр.), який у 1975 р. був реорганізований у Луцький філіал Львівського політехнічного інституту). Сексотство в закладах вищої освіти було досить поширеним явищем, оскільки радянська комуністична влада намагалася відібрати ідеологічно ненадійних майбутніх фахівців, не дати їм можливості кар'єрного зростання та зайняття ними керівних посад у майбутньому. Тому в тогочасних вишах області сексотство було досить поширеним явищем [27, арк. 49–49 зв.; 21, с. 106–107; 11; 14].

Результатом сексотської діяльності в закладах вищої освіти було виявлення «антирадянських елементів»: політично свідомих молодих і енергійних людей із проукраїнською позицією. Після чого працівниками спецслужб складалася спеціальні списки, які й містили анкетні дані «ідеологічно викривлених» студентів, викладачів та інших працівників освіти. У подальшому такі особи потрапляли на спеціальний облік, за ними

велося спостереження працівниками місцевих відділів КДБ, а також сексотами того колективу, у якому перебувала ця людина. Також сексотами у ВНЗ здійснювалось виявлення осіб серед викладачів і студентів, які мали або цікавились забороненою українською літературою й іншою антикомуністичною друкованою інформацією [9, арк. 77; 28, с. 288–292].

Зважаючи на комплекс різноманітних історичних джерел: неопубліковані архівні документи, свідчення тогочасних студентів, працівників ЛДПІ ім. Лесі Українки, щоденник і мемуари В. Рожка, ЛДПІ ім. Лесі Українки був у буквальному розумінні нашпигований сексотами. Це стосується як викладацьких колективів, так і студентських. В інституті впродовж зазначеного часу працівниками радянських спецслужб неодноразово робилися спроби вербування не лише викладачів, обслуговуючого і допоміжного персоналу, а й студентів [11; 13; 29]. Достеменно відомо, що сексотами у ЛДПІ ім. Лесі Українки все ж були як викладачі, так і студенти. У другій половині 60-х рр. ХХ ст. сексотом був студент історико-філологічного факультету. Цікавою була методика роботи цього студента-сексота. Він знайомився з дівчатами-студентками, спілкувався з ними. Потім запрошував на побачення та створював ілюзію теплих (любовних) взаємин. Після чого під час розмов намагався отримати потрібну йому інформацію. Студентки відділення російської мови та літератури в розмові застерігали одна одну не погоджуватись на побачення саме із цим студентом, оскільки від на побаченні буде ставити незручні запитання і збирати потрібну йому інформацію [11]. На тому ж історико-філологічному факультеті працювали ще декілька студентів-сексотів. Один із них закінчив інститут у 1967 р., потім працював в обласному комітеті КПУ [10, с. 298]. Інший студент-сексот закінчив навчання в 1968 р., після чого працював у місцевому відділі КДБ [10, с. 323].

Свідомі студенти ЛДПІ ім. Лесі Українки цікавились суспільно-політичними подіями ближнього і дальнього зарубіжжя, а також намагались, хоч і таємно, висловити своє ставлення до тих чи інших подій. Так, напередодні Дня радянської армії – у ніч із 22 на 23 лютого 1969 р. – декілька студентів факультету англійської мови у приміщенні студентського гуртожитку розкидали рукописні листівки, у яких засуджували придушення «Празької весни» радянськими військами і побиття празьких студентів радянськими солдатами. Весною 1972 р. студентами ЛДПІ ім. Лесі Українки в інституті й студентському гуртожитку були поширені листівки, у яких гостро засуджувалась русифікація України. Найближчим часом про ці події у відділі КДБ надійшли доповіді, зроблені однією зі студенток філологічного факультету. Не виключено, що аналогічні доповіді про ці ж події були зроблені й декількома іншими студентами-сексотами [10, с. 324–325; 21, с. 111].

Немало студентів-сексотів було в інституті й у першій половині 1970-х рр. Зважаючи на спогади В. Рожка, відомо, що саме тоді був один студент-сексот, син одного з викладачів інституту, який також був сексотом, тільки серед педагогічного колективу інституту, який неодноразово постачав потрібну інформацію у відділі КДБ [21, с. 13, 106]. У той же час інший студент-сексот був некривним родичем одного зі співробітників КДБ у Волинській області [21, с. 84–85].

У 1970 р. за сприяння радянських спецслужб на I курс факультету англійської мови ЛДПІ ім. Лесі Українки вступив студент, який на той час уже був секретним агентом КДБ СРСР

та мав кодове секретне ім'я «Етьєн», особова справа в картотеках агентури КДБ № 3264. У таємній характеристиці КДБ про агента «Етьєна» писали: «Етьєн в работе <...> характеризується положительно и способен выполнять серьезные задания». Основна мета його діяльності полягала в тому, щоби фіксувати розвіддані серед студентів і повідомляти в місцевий відділ КДБ [17, арк. 49–49 зв.; 30, арк. 264].

Цілком логічним є припущення, що кількість сексотів у ЛДПІ ім. Лесі Українки збільшилась у другій третині 1970-х рр. Такі припущення можна зробити, зважаючи на те, що у квітні 1972 р. в інституті розпочались масові перевірки працівниками КДБ студентів і викладачів на «ідеологічну придатність». Ці процеси супроводжувалися обшуками, залякуваннями, погрозами, позбавленням студентів стипендій, вилученням «ворожої» для радянської ідеології літератури (поезії Ліни Костенко, В. Симоненка й ін.). Без сумніву, такі дії спецслужб відбувались за доносами й інсинуаціями сексотів цього ж ВНЗ [21, с. 93–94].

У середині 70-х рр. ХХ ст. неодноразово траплялися випадки вербування студентів інституту працівниками спецслужб, які схилили студентську молодь до співпраці. Частина студентів всіляко уникали цього, а деякі й погоджувались на це, оскільки були залякані. Серед тих, які погоджувались, були й такі, які розглядали співпрацю із спецслужбами як одну з кар'єрних сходинок, надалі вбачали перспективу в такій діяльності [11; 13; 29; 21, с. 111].

Студенти-сексоти не лише подавали інформацію в місцеві відділи спецслужб, а й за їхніми вказівками й інструкціями влаштовували провокації. Суть провокації розроблялася конкретно для окремо взятої особи залежно від індивідуальних обставин і особливостей. Наприклад, як описує В. Рожко, в останній третині 60-х рр. ХХ ст., коли він був студентом історико-філологічного факультету ЛДПІ ім. Лесі Українки, одного разу у студентській душовій кімнаті один зі студентів запитав його, чи слухає він по радіо «Німецьку хвилю»? На що студент відповів, що не слухає, після чого на нього поспіпались від співрозмовника численні рекомендації послухати, адже тільки там можна почути цікаві радіопередачі. Проте вже тоді В. Рожку було відомо, що поміж студентами ходять чутки про «недобру славу» саме цього студента. За іронією долі, після закінчення інституту цей студент працював у Волинському обласному відділенні КДБ [10, с. 331–332]. Інший приклад сексотської провокації такий: студент-сексот пропонував створити підпільну молодіжну організацію для боротьби проти радянської влади. Як тільки хтось зі студентів погоджувався і робив конкретні кроки для цього, доповідь на таку людину від студента-сексота з'являлась у відділі КДБ [21, с. 103].

Траплялося й таке, що працівники КДБ тиснули на студентів, вдавались до фізичних методів впливу заради того, щоби отримати свідчення на викладачів і студентів. Один із таких випадків описаний у мемуарах В. Рожка. Так, весною 1973 р. працівники КДБ затримали і проти волі відвезли в готель у м. Горохів студента ІІ курсу історичного факультету. Там його протримали два дні, упродовж яких студенту погрожували, морально тиснули, вимагали підписати свідчення проти дисидента В. Рожка [10, с. 322–323].

У той час викладачі, які мали проукраїнську позицію, постійно піддавались цькуванню, залякуванню, колеги-сексоти постійно робили доноси на таких осіб. Одним із таких викладачів, який мав національну позицію, був О. Назарук (викладач

англійської мови), якого в 1973 р. звільнили із ЛДПІ ім. Лесі Українки через постійні доноси на нього. Того ж року, під час виламування дверей у його квартирі працівниками КДБ, він намагався вчинити самогубство (викинутись із вікна), проте впав на дерево і не загинув [21, с. 81–82].

У роки «андроповщини» (листопад 1982 р. – лютий 1984 р.) значно посилювся державний контроль над усіма сферами суспільства, не стала винятком і освіта. Проявами посилення державного контролю стали рейди міліції за працівниками різних установ, облави, часті перевірки підприємств і установ на предмет виявлення працівників-прогульників [31, с. 243]. У закладах освіти також почастишали перевірки працівниками силових структур [32, с. 28]. Не обходило у той час і без масових доносів освітян-сексотів. Упродовж досліджуваного часу сексотська діяльність таємно заохочувалась радянською владою та була одним із проявів тоталітарного суспільства.

Висновки. Отже, як стає зрозуміло з публікації, сексотство як явище було поширене в освітніх закладах Волинської області в епоху брежнєвського і постбрежнєвського «застою». За сприяння радянських спецслужб в освітянські колективи були вкраплені сексоти, а також здійснювалось вербування осіб, причетних до освіти (студенти, учні, допоміжний і обслуговуючий персонал). Сексотство виконувало наглядову функцію з боку радянської тоталітарної держави всередині трудових (педагогічних), студентських і учнівських колективів.

Література:

1. Білокінь С. Сексоти як елемент механізму державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика* : збірник статей / відп. ред. В. Даниленко. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 17. С. 40–48.
2. Сексот. *Cyclowiki.org*. URL: <http://cyclowiki.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BE%D1%8> (дата звернення: 08.12.2019).
3. Кузьменко Ю., Корпас О. Вплив компартійної ідеології на професійну повсякденність освітян СРСР у 1945–1953 рр. *Література та культура Полісся. Серія « Історичні науки»*. 2018. Вип. 90. С. 125–135.
4. Прохоренко О. Характерні риси та особливості повсякденного життя науково-педагогічної інтелігенції 40–50-х років ХХ ст. *Сумський історико-архівний журнал*. 2010. № № VIII–IX. С. 214–216.
5. Рубльов О. У пошуках правди історії: Інститут історії України НАН України : друге двадцятиріччя (1957–1977 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки* : міжвідомчий збірник наукових праць. 2007. Вип. 16 (1). С. 166–199.
6. Старжець В. Студентство Західної України під тиском радянської тоталітарної системи (1944–1953 рр.). *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2018. Вип. 134 (7). С. 103–107.
7. Стрижак Є. Педагогічна інтелігенція України у вирі репресій початку 30-х рр. ХХ ст. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2013. Вип. 74 (7). С. 51–54.
8. Трухманова С. Політика партійно-радянського апарату щодо міської інтелектуальної еліти Поділля у 20–30-х рр. ХХ ст. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2012. Вип. 61 (6). С. 51–56.
9. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 29. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 77.
10. Рожко В. З весняних доріг. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2013. 464 с.
11. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 08.07.2018 р.
12. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 2425. Арк. 1–7.
13. Свідчення Клехи Світлани Степанівни, 1954 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 12.08.2018 р.

14. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. с. Жидичин Ківерцівський р-н Волинська обл., запис від 21.02.2018 р.
15. Свідчення Кварцяної Лідії Федорівни, 1932 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 21.11.2018 р.
16. Свідчення Пашко Ганни Федорівни, 1947 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 19.11.2018 р.
17. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1086. Арк. 257.
18. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 2663. Арк. 22–23.
19. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 991. Арк. 112–129.
20. Свідчення Мороз Тетяни Мойсеївни, 1929 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 06.12.2019 р.
21. Рожко В. У пащі диявола : історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 116 с.
22. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. с. Буяни Луцький р-н Волинська обл., запис від 05.07.2018 р.
23. Свідчення Сискаєвої Тетяни Василівни, 1957 р. н., прож. м. Ново-волинськ Волинська обл., запис від 30.11.2018 р.
24. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1205. Арк. 217.
25. Державний архів Волинської області. Ф. 2596. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 1–4.
26. Державний архів Волинської області. Ф. Р-2510. Оп. 1. Спр. 279. Арк. 8.
27. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1898. Арк. 49–49 зв.
28. Баран В. Україна : новітня історія (1945–1991 рр.). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
29. Свідчення Левчук Раїси Павлівни, 1937 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 16.11.2019 р.
30. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1899. Арк. 264.
31. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.). Київ : Альтернативи, 1999. Т. 13. 304 с.
32. Левенець О. Комуністичне виховання в загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. XX ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ : Гельветика, 2018. Т. 29 (68). Вип. 4. С. 23–30.

Levenets O. The espionage in the educational institution of the Volyn region in the middle of the 60's – the first half of the 80's of the XX century

Summary. The article reflects the results of scientific and historical research, the topic of which is the espionage in educational institutions of Volyn region in the middle of the 60's – the first half of the 80's of the XX century. The article presents and describes the facts of espionage that occurred at the then secondary schools, vocational, secondary special and higher education institutions. The author describes the two main ways of the emergence of sexot in educational groups, the methodology of their exploration, the main purpose and functions of espionage activity.

This question is quite difficult for research, it is almost impossible to deduce at least elementary quantitative-statistical information, since there are almost no archival documents required for this purpose. However, an alternative source is the testimony of teachers of secondary schools and employees of other educational institutions at the time. A wide range of historical sources and historiography have been used in the study of these topics. Considering the specific nature of the scientific issues, the testimony of the teachers and other educational staff at that time was quite informative and useful from a scientific and methodological point of view. Also in the research of this topic were used the memoirs and diary of the Volyn dissident-educator V. Rozhko, who cites many cases of espionage in the Lutsk State Pedagogical Institute named after Lesya Ukrainka, where he studied in 1963–1967, as well as in general education schools Volyn region.

The publication is interesting for historians, scholars, educators, and those interested in the history of Soviet society and Soviet totalitarianism in particular.

Key words: sexot, undercover agent, information leakage, spy, delation, education, educational institution, Volyn region.